

Naslov članka/Article:

Izseljevanje Slovencev od devetnajstega stoletja do osamosvojitve Slovenije

Emigration of Slovenians from the Nineteenth Century to Slovenia's Attainment of Independence

Avtor/Author:

dr. Marina Lukšič Hacin

<https://doi.org/10.59132/geo/2016/2-3/32-43>

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Geografija v šoli 2-3/2016, letnik 24

ISSN 1318-4717

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo
Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2016

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/geografija-v-soli/>

**Dr. Marina Lukšič
Hacin**

Inštitut za slovensko
izseljenstvo in migracije ZRC
SAZU in Univerza v Novi Gorici,
Fakulteta za humanistiko

luksic@zrc-sazu.si

COBISS: 1.02

Izseljevanje Slovencev od devetnajstega stoletja do osamosvojitve Slovenije

Emigration of Slovenians from the Nineteenth Century to Slovenia's Attainment of Independence

Povzetek

Odhajanje ljudi iz slovenskega etničnega prostora na tuje se je začelo že pred t. i. množičnim izseljevanjem, ki se je začelo po 1879. Odhajali so v avstrijske dežele Avstro-Ogrske, Hrvaško, Slavonijo in Srbijo, pozneje v Romunijo, Bolgarijo in Rusijo, v drugi polovici devetnajstega stoletja pa tudi v prekomorske dežele: Severno Ameriko (ZDA, Kanado), Južno Ameriko (Argentina, Brazilija, Venezuela, Mehika) in Avstralijo. Obstajajo različne ocene o tem, koliko ljudi se je do leta 1914 izselilo v prekomorske države, a prevladuje stališče, da jih je bilo okoli 300.000. V virih, ki obravnavajo izseljevanje v rensko-vestfalsko področje velja ocena, da je bilo pred prvo svetovno vojno v tem okrožju že okoli 30.000 Slovencev, na jugovzhodni strani avstro-ogrške meje, v prostoru, kjer je po prvi svetovni vojni nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ter pozneje Jugoslavija, pa se je pri popisu leta 1910 v celotnem prostoru (brez Slovenije) 38.277 oseb opredelilo za slovenski materni jezik.

Kar nekaj Slovencev je v tem času odšlo tudi v Egipt, kjer naj bi jih bilo na prelomu stoletja prek 7000.

Prva svetovna vojna je bila prelomnica v zgodovini migracij v Evropi in širše v svetu. V tem času so se ljudje zaradi vojne intenzivno selili, bili nasilno preseljeni ali pregnani. Po prvi svetovni

Abstract

People began leaving the Slovenian ethnic territory to go abroad even before the so-called mass emigration, which began after 1879. They left for the Austrian lands of Austria-Hungary, for Croatia, Slavonia and Serbia, and later on for Romania, Bulgaria and Russia; in the second half of the 19th century, they also left for overseas countries: North America (USA, Canada), South America (Argentina, Brazil, Venezuela, Mexico), and Australia. There are different estimates as to how many people emigrated to overseas countries by 1914; the prevailing estimate says around 300,000. Sources that discuss emigration to North Rhine-Westphalia estimate that around 30,000 Slovenians were already in that state before World War I; on the southeast side of the Austro-Hungarian border, in the territory where the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and later on Yugoslavia, was formed after World War I, 38,277 persons in the entire region (not including Slovenia) declared that their mother tongue was Slovenian in a census of 1910.

Quite a few Slovenians left for Egypt in that time; it is believed that over 7000 of them were there at the turn of the century.

World War I was a turning point in the history of migrations in Europe and the world. In that time, people migrated intensively because of the war, were violently displaced or deported. After World War I, this mass emigration from the Slovenian ethnic territory continued until 1921 and 1924, when the introduction of the

vojni se je množično izseljevanje iz slovenskega etničnega prostora nadaljevalo vse do let 1921 in 1924, ko se je z uvedbo kvotnega sistema priseljevanje v ZDA skoraj povsem zaustavilo. Po zaprtju vrat ZDA so se naši izseljenci v večjem številu podali v Kanado, države Južne Amerike, Avstralijo in v zahodnoevropske države. Navaja se ocena, da naj bi se med dvema svetovnima vojnima v prekomorske države in po državah zahodne Evrope razselilo 100.000 ljudi.

Po prvi svetovni vojni se je z nastankom skupne države Kraljevine SHS in pozneje Jugoslavije povečalo izseljevanje v jugovzhodne dele skupne države. Prej zunanje, mednarodne migracije prek meja Avstro-Ogrske v druge prostore proti jugovzhodu so postale notranje, in s tem drugače družbeno in politično obravnavane, včasih tudi načrtovane in spodbujane. Pri zadnjem popisu pred drugo svetovno vojno, tj. leta 1931, se je 72.857 oseb opredelilo za slovenski materni/pogovorni jezik. Morda lahko tvegamo z oceno, da je ob začetku druge svetovne vojne po Jugoslaviji zunaj Slovenije živelo do 100.000 ljudi, ki so se identificirali s slovenstvom.

Začetek druge svetovne vojne je močno posegel v selitve ljudi po Evropi. Divjanje vojne po vsej Evropi, deportacije, nasilni izgoni, izselitve, beg ljudi najprej proti državam zahodne Evrope in potem naprej čez ocean so povzročili močno »mešanje« ljudi. Ob koncu druge svetovne vojne so se pojavili beg pripadnikov poražene vojske in selitve dela civilnega prebivalstva v taborišča v Avstrijo in Italijo; prvi zaradi neposredne ogroženosti svojega življenja, drugi pa zaradi močne psihoze strahu pred novo politično oblastjo. Večje kolonije naših ljudi so nastale v Argentini, ZDA, Kanadi, Avstraliji in državah zahodne Evrope. Prevladuje ocena, da je takoj po drugi svetovni vojni naš prostor zapustilo okoli 20.000 ljudi.

quota system brought immigration to the USA to a virtual standstill. After the USA closed its doors, large numbers of our immigrants headed for Canada, the countries of South America, for Australia, and the countries of Western Europe. It is estimated that in the interwar period 100,000 people settled in overseas countries and in the countries of Western Europe.

After World War I, when a unified state was created, i.e. the Kingdom of SCS and later on Yugoslavia, emigration to the SE parts of this unified state increased. Migrations, which had previously been external and international, across the borders of Austria-Hungary into other territories towards the southeast, became internal and as such viewed differently by society and politics; occasionally, they were even planned and encouraged. In the last census prior to World War II, i.e. in 1931, 72,857 persons declared Slovene as their mother tongue/spoken language. We could perhaps take a risk and estimate that at the onset of World War II up to 100,000 people lived across Yugoslavia, outside of Slovenia, who thought of themselves as Slovenian.

The onset of World War II had a great impact on the migrations of people throughout Europe. The war raging all over Europe, deportations, violent banishment, emigrations, people fleeing towards the countries of Western Europe and across the ocean caused a great 'blending' of people. At the end of World War II, members of the defeated army fled and a part of the civilian population migrated to camps in Austria and Italy; the first because of the immediate threat to their lives, and the latter because of a strong psychotic fear of the new political authority. Larger colonies of Slovenians were formed in Argentina, USA, Canada, Australia, and in the countries of Western Europe. The prevailing estimate says that around 20,000 people left our lands immediately after World War II.

People again started emigrating abroad for mostly economic reasons at the end of the

Ponovna odhajanja v tujino iz pretežno ekonomskih razlogov zaznamo pri nas že konec petdesetih let dvajsetega stoletja, ko govorimo o prebežnikih in ilegalnih izselitvah. V letih 1955 do 1963 naj bi se iz Slovenije izselilo 11.000 ljudi. Prebežniki so se napotili v države zahodne Evrope, v Argentino, ZDA, Kanado in Avstralijo. V začetku šestdesetih let so se jugoslovanske meje uradno odprle za izseljevanje. Temu je sledilo obdobje organiziranih ekonomskih selitev (1965–1975), ki se je začelo z gospodarsko reformo leta 1965, in so se tokovi izseljevanja ponovno vse bolj usmerjali v države zahodne Evrope (ZRN, Avstrija, Francija, Nizozemska, Švedska, Švica, Italija). V večji meri je bila to ekonomska migracija, za katero se je pri nas uveljavil poseben termin »začasno delo v tujini«. Po popisu prebivalstva iz leta 1971 je bilo v državah zahodne Evrope 70.000 Slovencev, od tega največ v ZR Nemčiji (47.000) in v Avstriji (12.000), drugo pa po ostalih državah. Poleg odhajanja iz države pa so se Slovenci še naprej razseljevali po Jugoslaviji. Število notranje razseljenih je vrh doseglo v popisu leta 1953, ko se je 71.833 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost, potem pa je številno postopno upadalo do popisa leta 1981, ko se je 41.126 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost, in do popisa v letu osamosvojitve Slovenije s 34.464 opredeljenimi.

Ključne besede: migracije, izseljevanje Slovencev, izseljenci.

fifties, a time of illegal aliens and illegal expatriation. Between 1955 and 1963, around 11,000 people are believed to have emigrated from Slovenia. Illegal aliens headed for the countries of Western Europe, Argentina, USA, Canada, and Australia. In the early sixties, Yugoslav borders were officially opened for emigration. This was followed by a period of organised economic migrations (1965 - 1975), which began with the economic reform of 1965; the waves of emigration were once more being directed mainly towards the countries of Western Europe (Federal Republic of Germany, Austria, France, the Netherlands, Sweden, Switzerland, Italy, etc.). This was largely an economic migration, for which a special term became established in Slovenia: 'temporary work abroad'. According to a population census of 1971, there were 70,000 Slovenians in the countries of Western Europe, most of them in the Federal Republic of Germany (47,000) and Austria (12,000); the rest were residing in other countries. In addition to leaving the country, Slovenians continued to settle throughout Yugoslavia. The number of internally displaced persons peaked in the census of 1953, when 71,833 persons declared themselves to be of Slovenian nationality; after that time, the numbers gradually dropped until the census of 1981, when 41,126 persons declared themselves to be of Slovenian nationality, and until the census in the year in which Slovenia attained independence, in which 34,464 people declared themselves.

Key words: migrations, emigration of Slovenians, emigrants.

Dogajanje v slovenskem etničnem prostoru je od nekdanj intenzivno vpeto v gospodarsko in politično dinamiko Evrope in tako je tudi izseljevanje povezano z migracijsko dinamiko v evropskem prostoru.

Uvod

Dogajanje v slovenskem etničnem prostoru je od nekdanj intenzivno vpeto v gospodarsko in politično dinamiko Evrope in tako je tudi izseljevanje povezano z migracijsko dinamiko v evropskem prostoru. Začetki množičnega izseljevanja iz Evrope so med drugim povezani s t. i. demografsko eksplozijo, ki je potekala postopno od sredine osemnajstega stoletja do začetka dvajsetega stoletja, ko se je svetovno prebivalstvo s 704 milijonov podvojilo na

milijardo 505 milijonov, v Evropi pa se je število prebivalcev kljub izseljevanju potrojilo (Drnovšek, 1993, 81). V tem času je bil velik delež kmečkega prebivalstva, a v statusu kmeta so bile med evropskimi državami velike razlike. V državah zahodne Evrope je prišlo do osebne osvoboditve kmeta od fevdalne odvisnosti že pred najpomembnejšimi buržoaznimi revolucijami. »V Franciji je že pred revolucijo (1789) bilo manj kot milijon kmetov, ki so bili v fevdalnih sponah. Z denarjem je bilo možno odkupiti pravice fevdalnega gospoda,

in zemlja, ki jo je obdeloval francoski kmet, je bila zvečine njegova svojina. /.../ Dokaj različna je bila situacija nekako vzhodno od reke Labe in v habsburških deželah. /.../ Tlačanstvo je bil prevladujoč družbeni odnos, kar je trajalo lahko globoko v 19. stoletje in v neevropskih deželah do danes.« (Južnič, 1981, 97)

Začetki sistemsko dovoljenih selitev v okviru slovenskih (habsburških) dežel in izseljevanje iz njih segajo v čas Jožefa II. Leta 1782 so bili za vse slovenske dežele izdani patenti o odpravi osebne odvisnosti podložnikov, tj. nevoljništva. »Posestniki zemljišč so bili še vedno vezani na pokorščino in dolžnosti (tlake, dajatve itd.) do zemljiškega gospoda, otroci pa so lahko odšli po svetu. In celo posestnik kmetije se je lahko odselil, če je našel zmožnega naslednika in izpolnil vse dolžnosti do zemljiškega gospoda. To je dejansko pomenilo uveljavitev pravice o svobodni izselitvi podložnikov in njihovih otrok.« (Drnovšek, 1991, 10)

Že pred začetkom množičnega izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora, ki naj bi se začelo po letu 1870, so ljudje odhajali za delom na tuje. Odhajali so v avstrijske dežele Avstro-Ogrske, Hrvaško, Slavonijo in Srbijo, pozneje pa celo v Romunijo, Bolgarijo in Rusijo. (Drnovšek, 1991, 57–67) V drugi polovici devetnajstega stoletja je počasi naraščalo tudi zanimanje za prekomorske dežele. Odhajali so v Severno Ameriko – nekaj v Kanado, več pa v ZDA, kjer je bila v Minnesoti že leta 1866 zgrajena slovenska naselbina Brockway (Lukšič Hacin, 1995, 29). Odhajali so tudi v Južno Ameriko, zlasti v Argentino, Brazilijo, Venezuelo in Mehiko (Drnovšek, 1993, 120). Iz tega časa so npr. poznani »meksikajnarji«, vojaki prostovoljci, ki so se pri nas javili v vojsko v času avstrijske intervencije v Mehiki (1864–1866), ko je bil Maksimiljan Ferdinand, brat Franca Jožefa, postavljen za cesarja Mehike. Po koncu Maksimiljanovega cesarstva v Mehiki, ko je bil cesar leta 1867 ustreljen, so bili prostovoljci odpoklicani, a kar nekaj jih je ostalo v Mehiki (Enciklopedija Slovenije, 1993, 59–60).

Čas množičnega izseljevanja do prve svetovne vojne

V devetnajstem stoletju je bil slovenski živelj pretežno kmečki. Prevladovali so mali kmetje. Kmet je bil v tem času pri nas finančno zelo obremenjen (odškodnina, davčne obremenitve) in prišlo je do intenzivnega naraščanja zadolževanja. Istočasno so cene kmečkih pridelkov padale, tudi zaradi konkurence uvoženih produktov. Kmetje so zaradi nenehnih

gospodarskih kriz v deželi propadali in se proletarizirali. Povečala se je nataliteta in vse manj je bilo dela. Položaj so dodatno otežile številne naravne nesreče, kot so trtni škodljivci, požari, pozebe in poplave. Pojavljati se je začela lakota. Po drugi strani pa ne smemo pozabiti na razvoj tehnologije in komunikacij, do katerega je v tem času prišlo v Evropi. Razvoj je omogočil že omenjeno gospodarsko konkurenco med oddaljenimi trgi ter hkrati močno približal nekdanje težko dosegljive celine. Zaradi vsega naštetega se je okoli leta 1870 začelo množično izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja, ki je bilo najbolj intenzivno od leta 1890 do prve svetovne vojne. Izseljevanje je bilo sestavni del evropskega, natančneje t. i. slovanskega in mediteranskega vala.¹

Iskanje boljšega zaslužka je naše ljudi, zlasti prebivalce Štajerske, Kranjske in Koroške, v začetku osemdesetih let devetnajstega stoletja pripeljalo v številna razvijajoča se rudarska in industrijska središča Vestfalije in Porenja, če omenimo le glavne: Bornig-Sodingen, Rauxel-Henrichenburg, Brauch, Wanne, Gladbeck, Herten, Dortmund, Altendorf, Essen-Horst, Duisburg, Hamborn in Homberg. V virih, ki obravnavajo izseljevanje v rensko-vestfalsko področje, sta omenjena dva izseljenska vala: prvi, ki je bil močnejši, med letoma 1880 in 1888 ter drugi v letih 1903 do 1906. Po nekaterih ocenah je bilo pred prvo svetovno vojno v tem okrožju že okoli 30.000 Slovencev (Drnovšek, 1991, 68–71; Makuc, 1984, 137; Kolar-Dimitrijević, 1980, 259).

Največ ljudi se je v tem času izselilo v Severno Ameriko, to je v Kanado in ZDA, ki so bile od osemdesetih let devetnajstega stoletja do prve svetovne vojne »Indija Koromandija Slovencev«. V večjem številu so prihajali iz kranjskega dela Avstro-Ogrske (današnje Gorenjske, Notranjske, Dolenjske in Bele krajine). Naseljevali so se tam, kjer so našli delo, ki je bilo težko in nevarno, predvsem delo v gozdovih, železarnah, premogovnikih Pennsylvanije, Zahodne Virginije, Ohia, Colorada, v rudnikih bakra v Montani in železa v Minnesoti, prihajali so v države Iowa, Nebraska, New York, posamezniki pa so iskali delo drugje, tako da manjše skupine naših ljudi v tem času najdemo povsod po ZDA. Okoli leta 1900 se v ZDA pojavi že prva generacija v Ameriki rojenih potomcev. Slovenci so se naseljevali tudi v Kanado, kjer so se v lovu za zlatom razkropili po deželi, nekaj pa se jih je zaposlilo v industrijskih krajih

Že pred začetkom množičnega izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora, ki naj bi se začelo po letu 1870, so ljudje odhajali za delom na tuje. Odhajali so v avstrijske dežele Avstro-Ogrske, Hrvaško, Slavonijo in Srbijo, pozneje pa celo v Romunijo, Bolgarijo in Rusijo.

Iskanje boljšega zaslužka je naše ljudi, zlasti prebivalce Štajerske, Kranjske in Koroške, v začetku osemdesetih let devetnajstega stoletja pripeljalo v številna razvijajoča se rudarska in industrijska središča Vestfalije in Porenja,

¹ Zgodovinski prikaz vzrokov izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora lahko najdete v Drnovšek, 1991, 25–56; Drnovšek, 1993, 88–89; Mahnič, 1979, 177.

Največ ljudi se je v tem času izselilo v Severno Ameriko, to je v Kanado in ZDA, ki so bile od osemdesetih let devetnajstega stoletja do prve svetovne vojne »Indija Koromandija Slovencev«.

V drugi polovici devetnajstega stoletja je počasi naraščalo zanimanje tudi za Južno Ameriko.

Britanske Kolumbije ter na farmah v Alberti in Saskatchewanu (Drnovšek, 1991, 79–84; Lukšič Hacin, 1995, 29).

V drugi polovici devetnajstega stoletja je počasi naraščalo zanimanje tudi za Južno Ameriko, zlasti za Argentino, Brazilijo in Venezuelo. Večina izseljencev, ki so se usmerili v te države, je bila iz Furlanije in Nadiške doline, del so predstavljali tudi izseljenci s Krasa in Goriškega, pozneje pa so se jim pridružili še s Primorske in iz Kranjske (Drnovšek, 1991, 75–78). Višek priseljevanja naših ljudi v Brazilijo, Argentino in Venezuelo je bil v letih 1878–1880, suženjstvo v Braziliji pa je bilo ukinjeno šele 1888. Kmalu po začetku odhajanja naših ljudi v Brazilijo so se v domačem tisku pojavila številna svarila o nevarnostih zaslužnjevanja in težkem življenju v tej državi, kjer so naši ljudje našli delo predvsem v gozdovih in na plantažah. Številna medijska svarila in glas povratnikov so zajezili odhajanje v Brazilijo. Prav tako kot Brazilija je bila tudi Argentina zainteresirana za prišleke in leta 1878 je prišlo do uradnih vabil argentinske vlade k priseljevanju in načrtnega množičnega priseljevanja (Drnovšek, 1993, 120).

Obstajajo različne ocene o tem, koliko ljudi se je do leta 1914 izselilo v prekomorske države, a prevladuje stališče, da je odšlo okoli 300.000 prebivalcev (Drnovšek, 1991, 45; Drnovšek, 1993, 85).

Na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje so se ljudje sicer množično izseljevali v prekomorske in zahodnoevropske države, delno pa tudi v dežele na jugovzhodni strani avstro-ogrske meje, v prostor, kjer je po prvi svetovni vojni nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ter pozneje Jugoslavija. Posebno intenzivno je bilo izseljevanje na Hrvaško in v Vojvodino, a to so bila takrat, politično gledano, ozemlja iste države in so te migracije veljale za notranje. Kljub temu pa je bila jezikovna in verska raznolikost vzrok pogostim razmislekom o odhajanju naših ljudi v te prostore kot o izseljevanju.²

V popisih prebivalstva za leta 1880 do 1910 najdemo, da se je v prostoru, ki je bil pozneje jugoslovanski (brez Slovenije), za slovenski materni/pogovorni jezik opredelilo relativno veliko število ljudi (Josipovič, 2014b, 124):

Leto popisa	1880	1890	1900	1910
Število	28.512	31.931	36.566	38.277

² Po drugi strani pa so bili ti razmisleki največkrat ločeni od osrednjih, uradnih razprav o množičnem izseljevanju Slovencev na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje, v katerih je bil jugovzhodni prostor le redko omenjen, kar velja še danes.

Podatki kažejo trend relativno enakomernega naraščanja. Primerjava podatkov z drugimi popisi prebivalstva pokaže, da je bil v vseh letih največji delež naših ljudi na Hrvaškem, saj se je v hrvaških popisih v obdobju 1880–1910 za slovenski materni/pogovorni jezik opredelilo veliko število ljudi, kar je razvidno iz preglednice (Josipovič, 2014a, 72):

Leto popisa	1880	1890	1900	1910
Število	24.811	26.261	28.766	28.269

Iz obeh tabel vidimo, da se je leta 1880 v prostoru, ki je bil pozneje jugoslovanski (brez Slovenije), za slovenski materni/pogovorni jezik opredelilo 28.512 oseb, od tega v popisu za Hrvaško vidimo, da jih je bilo tam 24.811, ostali so živeli drugje po prostoru bodoče Jugoslavije. V desetih letih je število razseljenih v pozneje jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) naraslo na 31.931, od tega v hrvaškem prostoru na 26.261 oseb. Leta 1910 se je v celotnem prostoru (brez Slovenije) za slovenski materni/pogovorni jezik opredelilo 38.277 oseb, na popisu za Hrvaško pa 28.269.

Josipovič navaja, da so za leto 1910 razpoložljivi tudi podatki za Vojvodino, kjer se je okoli 5000 oseb opredelilo za slovenski jezik, Bosno in Hercegovino – 3108 oseb, Črno goro, kjer je bilo takih oseb okoli 700, Makedonijo, kjer je bilo okoli 100 oseb opredeljenih za slovenski jezik, in Kosovo, kjer je bilo takih opredelitev 50. Za območje (ožje) Srbije je na voljo podatek iz leta 1905, ko se je za slovenski materni jezik izreklo 200 oseb (Josipovič, 2014a, 73–85).

Poklicna sestava izseljencev v jugovzhodnem prostoru je bila zelo pestra. Najdemo kmečke in industrijske delavce in delavke, rudarje, gozdarje, obrtnike, trgovce, tehnične in intelektualne kadre, podjetnike, državne in zasebne uradnike, nameščence, šolnike oziroma učitelje, žandarje, vojake, duhovnike in drugo. Uveljavilo se je tudi sezonsko delo poljedelskih delavcev, gozdarjev in lesarskih delavcev, težakov, splavarjev, krošnjarjev, predilk in drugih rokodelcev. Ženske so se zaposlovale tudi v gospodinjstvih kot služkinje in hišne pomočnice. (Drnovšek, Kalc, 2014, 94–98). Iz tega časa je znano tudi odhajanje žensk, predvsem Primork, v Egipt, danes poznanih kot Aleksandrinke.³

³ Selitve v Egipt so se začele v sredini devetnajstega stoletja, najmočnejše so bile v letih 1875–1885. V Egiptu naj bi leta 1897 živelo čez 7000 Slovencev. Največ so bile sobarice, kuharice, varuške, šivilje, dojlje, tudi dvorne spremljevalke. V manjšem številu so v Egipt odhajali tudi moški. (Drnovšek, 1991, 72–74; Koprivec, 2013, 20).

Omenjenim selitvam v jugovzhodno Evropo, ki jih lahko uvrstimo med klasične oblike t. i. ekonomskih migracij, so se v tem času pridružile bolj specifične, tudi politično in sistemsko spodbujene selitve. Govorimo npr. o času okupacije Bosne, ko so se začele selitve, ki so bile povezane s kolonizacijo. Kot ugotavljata Drnovšek in Kalc, se je številčnejše slovensko naseljevanje v Bosni začelo v okviru kolonizacije okupirane dežele in »je postalo bolj načrtno v devetdesetih letih devetnajstega stoletja z uvedbo zemljiškega katastra. /.../ Koloni so morali razpolagati z začetnim kapitalom, zemljo, ki so jo dobili v zakup, je bilo treba izkrciti, bila pa je poceni in brezplačno so lahko izkoriščali gozdne vire za gradnjo in druge potrebe.« (Prav tam, 98) Omenjena kolonizacija ni edini primer, ko so bile selitve iz slovenskega etničnega prostora vpete v kolonialne težnje centra v relaciji do priključene, novo pridobljene periferije. Podobno so bili v kolonialne težnje vpeti npr. že omenjeni meksikajnarji, v razpravah o evropski kolonizaciji sveta pa so danes pogosti razmisleki o kolonialni vlogi misijonarjev, med katerimi najdemo kar nekaj Slovencev.

Na prelomu devetnajstega v dvajseto stoletje so – tako kot danes – pogosto razmišljali o razlogih za pojav množičnega izseljevanja iz slovenskega etničnega prostora. Najpogosteje so v ospredje postavljali ekonomske razloge, socialni položaj in iskanje boljšega zaslužka za dostojnejše življenje. Poleg tega pa že v devetnajstem stoletju posamezniki opozarjajo, da moramo upoštevati tudi osebne nematerialne razloge. Osebni nematerialni razlogi izseljevanja so bili v migracijskih razpravah in analizah dolgo časa zapostavljeno področje in se šele danes prebijajo v ospredje, čeprav so bili v praksi vedno intenzivno prisotni.

Prva svetovna vojna in obdobje med vojnama

Prva svetovna vojna je bila prelomnica v zgodovini migracij v Evropi in širše v svetu. V tem času so se ljudje zaradi vojne intenzivno selili. Za naš prostor Drnovšek izpostavlja predvsem begunce iz zaledja soške fronte, ki so bežali v Italijo in v druge dele Avstrije ter se vrnili domov že med vojno ali po njej. Mnogi so odšli prostovoljno, nekateri so bili evakuirani (2001, 2). Spremembe, ki so nastopile s prvo svetovno vojno in po njej, so korenito vplivale na obseg in usmeritve selitvenih tokov ter na odnos do migracij in migrantov v vseh migracijskih državah (Drnovšek in Kalc, 2014, 91). Za prekomorske selitve je pomembno, da je migracijska politika ZDA že na začetku

dvajsetega stoletja postajala vse bolj restriktivna. Drnovšek navaja, da je bil že leta 1882 sprejet zakon, ki je uvajal takso v višini 50 centov za administrativne stroške in sanitarije ter uvedel prepoved priseljevanja posameznikom, kot sledi iz citata: »/.../ kaznovanim, mentalno bolnim, nosilcem dednih napak in vsem tistim, ki bi lahko postali breme ameriške družbe. Le tri leta kasneje (1885) je bil pod pritiskom sindikatov sprejet zakon, ki je prepovedal vselitev osebam, ki so imele že sklenjeno delovno pogodbo. Izjemo je dopuščal za strokovnjake, profesorje in za hišno služinčad. Iz leta v leto so sledile omejitve za posamezne kategorije prišlekov, bilo pa je tudi več poskusov uvajanja predpisov, ki bi preverjali ‚kulturno‘ raven priseljencev. Zlasti aktivna je bila ‚Immigration Restriction League‘ iz Bostona (1894), ki je na prihajajoče Slovence, Latince in Azijce gledala zviška in jih obravnavala kot pokvarjene ljudi brez ustvarjalnih moči. Ameriški senator Henry Cabor Lodge je predlagal zakon, ki naj bi uvedel ‚kulturni test‘. Kongres ga je celo sprejel, vendar ga predsednik ZDA Cleveland pod pritiskom javnosti (1897) ni podpisal.« (Drnovšek, 1991, 197) Drnovšek nadaljuje, da je leta 1907 začela delati Dillinghamova komisija. Njena naloga je bila, da prouči priseljenjsko problematiko v odnosu do nacionalne politike ZDA. Njeni sklepi so po prvi svetovni vojni pripeljali ameriško vladno do uvedbe omejitvenih kvot za priseljevanje na etnični podlagi: »Zakon iz leta 1921 je uvedel letno kvoto v višini 3 % pripadnikov določene narodnosti, ki je živela v ZDA, tri leta kasneje pa je bil sprejet zakon Johnson-Reed (1924), še bolj restriktiven, in je določil kvoto 2 % pripadnikov določene narodnosti po štetju prebivalstva v ZDA leta 1910.« (Drnovšek, 1991, 197)

Prva svetovna vojna je zaustavila množično izseljevanje iz slovenskega etničnega prostora, a se je po vojni proces nadaljeval vse do let 1921 in 1924, ko se je z uvedbo omenjenega kvotnega sistema množično priseljevanje v ZDA skoraj povsem zaustavilo. Moramo pa opozoriti, da je takrat v ZDA že bilo veliko število slovenskih priseljencev, ki so prišli še pred uvedbo kvotnega sistema, in slovenska izseljenska skupnost v ZDA je doživela največji društveni, kulturni, družbeni in politični razcvet v tridesetih letih dvajsetega stoletja.

Po zaprtju ameriških vrat so se naši izseljenci podali v Kanado, države Južne Amerike, Avstralijo in v zahodnoevropske države. V Kanado so se Slovenci, takrat iz novonastale Kraljevine SHS, izseljevali predvsem iz manj razvitih področij južne in jugovzhodne Slovenije (Dolenjska in Bela krajina), delno tudi iz zahodnih delov in Prekmurja. Največje število

Zlasti aktivna je bila 'Immigration Restriction League' iz Bostona (1894), ki je na prihajajoče Slovence, Latince in Azijce gledala zviška in jih obravnavala kot pokvarjene ljudi brez ustvarjalnih moči.

Po zaprtju ameriških vrat so se naši izseljenci podali v Kanado, države Južne Amerike, Avstralijo in v zahodnoevropske države.

V Evropi so se selili predvsem v Francijo, Belgijo in na Nizozemsko.

Drnovšek navaja oceno, da naj bi se med dvema svetovnjima vojnoma v prekomorske države in po Evropi razselilo 100.000 ljudi.

Slovencev je prišlo v Kanado v letih 1924 do 1930, ko je izbruhnila svetovna gospodarska kriza. Šele v tej fazi priseljevanja lahko govorimo o slovenskih naselbinah v Kanadi. Nastale so predvsem okrog velikih rudnikov Ontaria, Quebeca, Alberte, Britanske Kolumbije, Nove Scotije. V začetku tridesetih let dvajsetega stoletja je slovenska naselbina v Kirkland Lake v Ontariu hitro naraščala in kmalu, za določen čas, postala največja v Kanadi. Večje število Slovencev se je naselilo še v Timminsu, Vancouvru, Torontu, Sudburyju. (Genorio, 1980, 268–270). V Južno Ameriko so se Slovenci priselili predvsem v Argentino in Urugvaj. V Argentino se je po letu 1922 spet usmeril val Primorcev, ki so bežali izpod Mussolinijeve nadvlade, ko se je začela italijanizacija slovenskega življa. V Urugvaj je večina slovenskih izseljencev prišla iz Prekmurja (Lukšič Hacin, 1995, 31). Primorci so po letu 1924 v večjem številu odhajali tudi v oddaljeno Avstralijo (Čebulj Sajko, 1992, 47).

V Evropi so se selili predvsem v Francijo, Belgijo in na Nizozemsko. Tja so prihajali tudi naši rudarji iz rensko-vestfalskega področja, saj je bila Nemčija po vojni gospodarsko močno oslABLJENA. Že pred prvo svetovno vojno naletimo na naše ljudi v Franciji, vendar so začeli prihajati v te kraje v večjem številu po prvi svetovni vojni: v letih 1919–1923 iz Westfalije, v dvajsetih letih pa tudi iz Kraljevine SHS. Tudi tu so se naseljevali predvsem v rudarskih kolonijah ter v nekaterih industrijskih področjih: Pas-de-Calais, Nord, Moselle, Meurthe et Moselle, Nicere, Puy de Domes (Kukovica, 1985, 182). V Francijo so prihajali rudarji iz Kočevja in Brestanice, kmalu pa tudi primorski Slovenci, ki so bežali zaradi terorja, ki so ga od italijanskih oblasti doživljali doma. Številčni so bili še kmetje z Dolenjske, Notranjske, Bele krajine in Prekmurja. V Franciji so bili dobrodošla delovna sila, saj se je francoska industrija v tem času zelo hitro razvijala in tudi spontano priseljevanje ni moglo pokriti vseh potreb po novi delovni sili, zato je »Francija leta 1925 organizirala sistematično priseljevanje s pomočjo koncesije za najemanje poljedeljskih delavcev iz Jugoslavije. Koncesija se je v letu 1926 razširila tudi na rudarje in industrijske delavce. Opomniti je treba, da so tudi zasavski rudarji leta 1924 odhajali na delo v Francijo na podlagi tako imenovanega ‚kontrakta‘ (delovne pogodbe).« (Kukovica, 1985, 182)

V Belgijo se je največ Slovencev preselilo v letih 1921 in 1922 iz Westfalije in pozneje iz Francije. Neposredno iz Slovenije so se v Belgiji naseljevali šele v letih 1925–1929. Veliko se jih je priselilo iz Julijske krajine, ki je bila pod italijanskim fašizmom, in je bilo v Belgiji največ primorskih Slovencev. Največ so se naseljevali v provincah

Limburg in Liegge, kjer so se zaposlili predvsem kot rudarji (Lukšič Hacin, 1995, 31–32). V letih 1925–1930 so Slovenci v večjem obsegu prihajali tudi na Nizozemsko in se v največjem številu naseljevali v holandskem delu pokrajine Limburg. V začetku so prihajali predvsem iz Nemčije, Belgije in Francije, po letu 1927 pa tudi iz Slovenije (Drenovec, 1983, 137).

Drnovšek (2001, 2) navaja oceno, da naj bi se med dvema svetovnjima vojnoma v prekomorske države in po Evropi razselilo 100.000 ljudi.

Z nastankom skupne države, Kraljevine SHS in pozneje Jugoslavije, se je povečalo izseljevanje v jugovzhodne dele skupne države. Prej zunanje, mednarodne migracije prek meja Avstro-Ogrske v druge prostore proti jugovzhodu so postale notranje in s tem drugače družbeno in politično obravnavane, včasih tudi načrtovane in spodbujane. Omenili smo, da se je v popisu leta 1910 v bodočem jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) za slovenski materni/pogovorni jezik opredelilo 38.277 oseb. Po podatkih novega popisa iz leta 1921, ki je bil izveden v Kraljevini SHS, je bilo v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) takšnih že 57.970 opredelitev. Čez deset let (1931) se je število oseb s slovenskim maternim/pogovornim jezikom povečalo na 72.857. (Josipovič, 2014b, 124)⁴ Ta popis je bil zadnji pred drugo svetovno vojno, in morda lahko tvegamo oceno, da je koncem tridesetih, v začetku štiridesetih let dvajsetega stoletja po Jugoslaviji zunaj Slovenije živelo do 100.000 ljudi, ki so se identificirali s slovenstvom.

Slovenci so se številčneje naseljevali v večja mesta, največ v Zagreb, Sarajevo in Beograd. Poklicni sestav je bil od nekvalificiranih delavcev do najbolj kvalificiranih strokovnjakov in izobražencev. Bili so natakariji, trgovci, železničarji, rudarji, pa tudi profesorji, odvetniki, zdravniki, ravnatelji, samostojni podjetniki in visoki državni uradniki (Drnovšek, Kalc, 2014, 95–97; Kržišnik Bukič, 1992, 172–199). V rudarska področja so prihajali slovenski rudarji in nadaljevalo se je slovensko-bosansko predvojno sodelovanje, za katerega Koblar navaja, da so v številnih rudnikih slovenski rudarji in rudarski strokovnjaki predstavljali vodilni kader (Koblar, 2008, 17–18). Drnovšek in Kalc izpostavljata še rudarsko kolonijo na

⁴ Leta 1921 jih je bilo največ na območju današnje Hrvaške (23.217). Na območju BiH se jih je za slovenski materni jezik opredelilo 4.682, v Črni gori 499 in v Makedoniji 324. Veliko oseb se je za slovenski materni jezik opredelilo na področju (širše) Srbije: v Vojvodini 8.288, na območju (ožje) Srbije 3.420 in 186 na Kosovu. Čez deset let, leta 1931, je bilo na območju današnje Hrvaške 52.257 takšnih oseb, v Vojvodini 3.635, v (ožji) Srbiji 9.504, na Kosovu 479, na območju BiH 4.465, v Črni gori 1.317 in v Makedoniji 1.200. (Josipovič, 2014a, 67–89)

Kosovu, o kateri pišeta: »Kolonija, največja slovenska naselbina na Kosovu, je bila v Kosovski Mitrovici, v bližini katere je obratoval rudnik Trepča. Viri poročajo, da si tu dobil Slovenca na vsakem položaju, od inženirja do kopača, vsi pa so bili po letu 1928 uslužbenci angleškega podjetja, ki je prevzelo rudnike.« (2014, 97)

Migracije na jugovzhod po vzrokih lahko razvrstimo v klasične ekonomske (trajnejše ali trajne) izselitve in sezonsko delo, pojavljala pa se je tudi specifična oblika izseljevanja zaradi kolonizacije.⁵ Drnovšek in Kalc izpostavljata, da je odhajanje na sezonsko delo v določenih predelih Slovenije predstavljalo dopolnilni ali celo glavni vir zaslužka. Najbolj je bilo prisotno v Prekmurju,⁶ kjer lahko govorimo o dolgotrajni tradiciji sezonskega dela. Sezonske migracije so bile vezane na poklice, ki so se razlikovali po koledarskem času in trajanju sezone: gozdarska dela (zima), zidarska in druga gradbena dela (od pomladi do konca jeseni), poljedelska dela (celo leto) (Drnovšek, Kalc, 2014, 106). Selitve kot del kolonizacijske politike pa so bile povezane z dejstvom, da je notranja kolonizacija »postala sestavni del prizadevanj za lajšanje potreb slovenskega malega kmeta in kmečkega prebivalstva, ki se zaradi posestnih razmer in produkcijskih struktur ni moglo preživljati z zemljo, in racionalizacijo izkoriščanja agrarnih resursov po državi. Povezano pa je bilo od samega začetka predvsem z vprašanjem slovenskih in hrvaških izseljencev oziroma beguncev iz Julijske krajine.« (Drnovšek, Kalc 2014, 98) Naselili so se na Kosovo ali v Makedonijo.⁷

Čeprav govorimo o skupni državi, je v tem času znotraj izseljenskih razprav glavno vprašanje predstavljalo soočanje s kulturno in versko raznolikostjo. V tem pogledu so notranje jugoslovanske migracije odpirale podobna vprašanja o slovenskem izseljenstvu

5 Po nastanku prve Jugoslavije je država vodila kolonizacijsko politiko iz gospodarskih, nacionalnih in verskih razlogov, vprašanje notranje kolonizacije pa je vse bolj postajalo sestavni del izseljenske nacionalne in prebivalstvene politike. Notranja kolonizacija je igrala vlogo pozitivne alternative zunanjemu izseljevanju (Drnovšek, Kalc, 2014, 93, 102).

6 Veliko Prekmurcev je v dvajsetih letih dvajsetega stoletja odhajalo v vzhodne dele Jugoslavije (Slavonijo, Baranjo, Bačko, Banat), in to organizirano prek zavoda za zaposlovanje oziroma borze dela v Murski Soboti, ki je bila ustanovljena 15. julija 1920. Sezonsko zaposlovanje je bilo pogodbeno urejeno (Drnovšek, 2005, 247; Drnovšek, 2012, 135–137).

7 »Na Kosovu je zemlja v veliki meri pripadala muslimanom oziroma Albancem, ki so jo mnogi prisilno zapustili že v letih 1912–1914, potem ko je dežela postala sestavni del Srbije. Država je ukinjala fevdalne odnose in v okviru agrarne reforme vodila program kolonizacije z namenom krepitev srbskega elementa. Do konca tridesetih let se je tako tja naselilo skoraj 50.000 Srbov, več tisoč Hrvatov in nekaj sto Slovencev.« (Drnovšek, Kalc, 2014, 101) Podobno je v Makedoniji potekala kolonizacija v Vardarski banovini, iz katere se je izselilo turško prebivalstvo (Žitnik, 2013, 42).

kot meddržavno izseljevanje Slovencev, ki so bila povezana s slovensko identiteto in s t. i. slovenskim narodnim vprašanjem.

Druga svetovna vojna in obdobje po drugi svetovni vojni do osamosvojitve Slovenije

Začetek druge svetovne vojne je močno posegel v selitve ljudi po Evropi. Divjanje vojne po vsej Evropi, taborišča, beg ljudi najprej proti državam zahodne Evrope in potem naprej čez ocean so povzročili močno »mešanje« ljudi v evropskem prostoru. Podobno se je dogajalo v Sloveniji, kjer v kontekstu nasilja, ki so ga preživljali ljudje in pred katerim so bežali, Drnovšek izpostavlja nasilna izseljevanja Slovencev in obravnava »izseljence (izgnance) iz časa druge svetovne vojne, npr. v Nemčijo, Italijo, na Hrvaško, v Srbijo in drugam, ko v vseh primerih govorimo o prisilnih selitvah. Posebej moramo omeniti prisilno izganjanje ljudi v delovna in koncentracijska taborišča v Italiji in Nemčiji. Tu naj samo omenim usodo kočevskih Nemcev, ki so morali zapustiti svoje domove na Kočevskem.« (2001, 2) Z vidika preseljevanj po jugoslovanskem prostoru pa je treba omeniti selitve, ki so se začele julija 1941 s pregonom Slovencev in deportacijo v Srbijo in Bosno in Hercegovino. V Srbijo je bilo deportiranih okoli deset tisoč Slovencev (Kržišnik Bukič, 2004, 549–550), v Bosno in Hercegovino pa okoli pet tisoč (Dolinšek-Divčič, 2001, 302). Po koncu druge svetovne vojne se je večina deportirancev vrnila v Slovenijo.

Ob koncu druge svetovne vojne so se pojavili beg pripadnikov poražene vojske in selitve dela civilnega prebivalstva v taborišča v Avstrijo in Italijo; prvi zaradi neposredne ogroženosti svojega življenja, drugi pa zaradi močne psihoze strahu pred novo politično oblastjo. Drnovšek navaja, da v slovenskih izseljenskih študijah v tem času poznamo: »begunce /.../, ki so se kot razseljene osebe po letu 1947 razkropili vsepovsod po svetu, zlasti v Argentino, Avstralijo, Kanado in ZDA, mnogi pa so ostali v raznih evropskih državah« (2001, 2).

Argentina je bila prva država, ki je uradno in skoraj brezpogojno dovolila naselitev slovenskih beguncev. Prva skupina je odšla iz italijanskih taborišč že leta 1947. Naselili so se predvsem v Buenos Airesu. V Argentini so bili deležni podpore in zaščite Peronove oblasti. Pri tem se spomnimo, da je v tem času v Argentini že obstajala organizirana slovenska skupnost, ki so jo v največji meri sestavljali Primorci, ki so se priselili po letu 1922 zaradi pritiskov Mussolinijeve politike. Njihov položaj v Argentini je bil v času

Čeprav govorimo o skupni državi, je v tem času znotraj izseljenskih razprav glavno vprašanje predstavljalo soočanje s kulturno in versko raznolikostjo.

Večje kolonije političnih emigrantov so nastale v Argentini, sledijo pa še ZDA, Kanada, Avstralija in države Zahodne Evrope.

Perona zelo težak. Jenšterle pravi, da so se po drugi svetovni vojni vsa društva »stare« slovenske emigracije v Argentini, razen Prekmurcev, včlanila v Slovansko zvezo (Union Eslava), ki jo je Peron leta 1949 prepovedal. Sledila je desetletna prepoved delovanja,⁸ ki je uničila možnosti za kontinuiteto »stare« izseljenske skupnosti in jo na neki način uničila (Jenšterle, 1992, 81–84, 117). Globoka ideološka razhajanja so postavila med »staro« in »novo« politično migracijo nepremostljiv zid in lahko celo rečemo, da sta bili v Argentini vse do osamosvojitve Slovenije dve slovenski izseljenski skupnosti.

V Kanado so begunci začeli prihajati po letu 1947. Ustanovljene so bile posebne vselitvene komisije, ki so že v taboriščih zbirale ljudi, ki so bili »primerni« za priselitev. Največ se jih je naselilo v Torontu, Montrealu, Hamiltonu. Le posamezni politični begunci so se vključili v že obstoječe organizacije slovenskih izseljencev, večina pa je sodelovala pri ustanavljanju novih, lastnih organizacij. Tako tudi tu zasledimo ideološki razkol med »starimi« in »novimi«, ki je delil slovensko izseljensko skupnost in jo na neki način notranje slabil (Genorio, 1984, 110; Klemen, 1985, 174; Švent, 1991, 173).

Begunci so se v ZDA začeli naseljevati leta 1949 in so prihajali do leta 1960 (Kolar, 1992, 191). Naselili so se v mestih po ZDA, kjer so že bile slovenske naselbine, največ pa v mesta Cleveland, Chicago in Milwaukee. Pred vsemi je bil Cleveland ali kot mu drugače rečejo tudi »ameriška Ljubljana« (Susel, 1991, 179). Susel nadaljuje, da v slovenskih izseljenskih skupnostih v ZDA že od časov nastajanja – v devetnajstem stoletju – zasledimo razcepljenost med posamezniki, ki so bili povezani s Cerkvijo, predvsem s slovenskimi župnijami, in tistimi, ki so se Cerkvi v celoti ali deloma odtujili. Ta dvojnost je pripeljala do podvajanja kulturnih, ekonomskih in zavarovalniških institucij. Razkol se je med drugo svetovno vojno – zaradi različnih odnosov do NOB v Jugoslaviji – in po njej s prihodom več tisoč političnih migrantov še okrepil (Susel, 1991, 179) in sega vse do današnjih dni.

V manjšem številu kot za druge države so se slovenski begunci odločali tudi za odhod v Avstralijo, ki je takrat, kakor še vrsto let pozneje, potrebovala delovno silo. Za pridobitev dovoljenja za izselitev je bilo treba opraviti več zdravstvenih pregledov in podpisati pogodbo s predstavniki migracijskih uradov, ki je določala obvezno dvoletno zaposlitev v Avstraliji. (Čebulj-Sajko, 1992, 51–53; Švent, 1991, 174).

⁸ Po Peronovem padcu (1958) se je položaj »stare« emigracije počasiboljševal (Lukšič Hacin, 1995, 34).

Sklenemo lahko, da so večje kolonije političnih emigrantov nastale v Argentini, sledijo pa še ZDA, Kanada, Avstralija in države Zahodne Evrope. V virih zasledimo različne podatke, a prevladuje ocena, da je takoj po drugi svetovni vojni naš prostor zapustilo okoli 20.000 ljudi (Švent, 1991, 155).

Ponovna odhajanja v tujino iz pretežno ekonomskih razlogov opazimo pri nas že konec petdesetih, predvsem pa v šestdesetih letih dvajsetega stoletja. »Illegalno izseljevanje se je nadaljevalo do začetka šestdesetih let, ko je jugoslovanski režim priznal, da tudi socialistični sistem pozna pojav izseljevanja.« (Drnovšek, 2001, 2) Do uradnega odprtja jugoslovanskih meja v šestdesetih letih so bili vsi, »ki so ilegalno ali legalno, to je s potnimi listi, zapustili Jugoslavijo, označeni kot begunci oziroma politični emigranti« (prav tam), in za to obdobje se v zgodovinskih razpravah govori o t. i. prebežnikih. V letih 1955–1963 naj bi se iz Slovenije izselilo 11.000 ljudi (Drnovšek, 2001, 5). Prebežniki so se napotili v države Zahodne Evrope, v Argentino, ZDA,⁹ Kanado in Avstralijo.¹⁰

Jugoslovanske meje so se v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja uradno odprle za izseljevanje. Temu je sledilo obdobje organiziranih selitev (1965–1975), ki jih je podpirala tudi država.¹¹ Po gospodarski reformi leta 1965 so se tokovi izseljevanja ponovno vse bolj usmerjali v države Zahodne Evrope (ZRN, Francija, Švedska, Švica, Italija), in ZRN je kaj kmalu postala glavni cilj priseljevanja naših ljudi (Stare, 1977, 8). V večji meri je bila to ekonomska migracija, za katero se je pri nas uveljavil poseben termin »začasno delo v tujini«. Po popisu prebivalstva iz leta 1971 je bilo v državah zahodne Evrope 70.000 Slovencev, od tega največ v ZR Nemčiji (47.000) in v Avstriji (12.000) (Stare, 1978, 60). Že sredi

⁹ Po drugi svetovni vojni je v migracijski politiki ZDA še vedno veljal kvotni sistem. Leta 1952 je bil sprejet McCarran-Walterjev zakon, ki je uvedel minimalne spremembe sistema kvot, značilnega za migracijsko politiko ZDA (Gordon, 1964, 102). Določena je bila minimalna kvota za priseljence iz Azije, ki je do tedaj ni bilo. ZDA so popolno ukinile kvotni sistem šele leta 1965, ko je bil sprejet novi zakon o priseljevanju, ki je določal, da se je lahko iz ene države v ZDA letno priselilo 200.000 ljudi. (Sulič, 1983, 19)

¹⁰ V začetku so odhajali v prekomorske dežele, predvsem v Avstralijo in Kanado. Že v petdesetih letih dvajsetega stoletja so na avstralsko celino prihajali Primorci in Prekmurci. Močnejše doseljevanje naših ljudi v Avstralijo in Kanado je bilo v šestdesetih letih, in to v Avstraliji predvsem v industrijske predele Sydneyja, Melbourn, Adelaide, Canberre, Perth, idr., v Kanadi pa v Toronto, Hamilton, London, Kitchener, St. Catharines. »Jedro slovenske skupnosti (v Kanadi) se je premaknilo v južna mesta Ontaria. Novi slovenski priseljenci pa so se večinoma izognili rudarskim naseljem, ki so vse bolj zaostajala v razvoju. V mesta na jugu ter zlasti na 'Niagarski polotok' se je preselilo znatno število nekdanjih rudarjev.« (Genorio, 1984, 111)

¹¹ SFRJ je 1963 podpisala sporazum o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delavcev v Avstriji. Sledili so sporazumi s Francijo (1965), s Kraljevino Švedsko (1967) in z ZRN (1969), potem pa še sporazumi z Nizozemsko, Belgijo, Luksemburgom in Avstralijo (Stare, 1977, 11–12).

Illegalno izseljevanje se je nadaljevalo do začetka šestdesetih let, ko je jugoslovanski režim priznal, da tudi socialistični sistem pozna pojav izseljevanja.

sedemdesetih let dvajsetega stoletja se pojavijo ugovori in dokazovanja, da se predvidena začasnost spreminja v trajno izseljenost. Vsi nadaljni dogodki in rezultati nekaterih raziskav so le še potrjevali te ugovore. Klinar izpostavlja, da se v gradivu ugotavlja, da se doba naših delavcev, ki so začasno zaposleni v tujini, podaljšuje in da njihovo bivanje v tujini ne ustreza planirani politiki o začasnem delu. Iz tega izpelje sklep, da je velik del naše t. i. občasne migracije postal trajna ekonomska migracija, torej, da so t. i. »zdomci na začasnem delu v tujini« dejansko izseljenci, saj se doba bivanja v tujini podaljšuje in ne ustreza planirani politiki. (Klinar, 1976, 250–255)

Po gospodarskem razcvetu in množičnih migracijah v Evropi pride do naftne krize (1973), ki je pustila globoke gospodarske posledice. V nekem smislu že lahko govorimo o začetku gospodarske recesije. V novih razmerah je »gasterbajterski model« v zahodnoevropskih državah prenehal funkcionirati. Aktualna migracijska situacija se izraža preko trga dela, pravnega statusa, vračanja in reintegracije ter socialno-pravnega položaja druge generacije migrantov. Nove krizne razmere, ki koreninijo v naftni krizi leta 1973, so imele usodne posledice tudi za naše ljudi: »Upoštevati moramo številne spremembe, ki so po letu 1973 nastopile v njihovem življenju. Prenehal je krožni tok njihovih migracij in ostala jim je samo izbira, ali se za trajno vrniti domov ali pa ostati v tujini za nedoločen, vendar daljši čas. Mnogim pa tudi ta izbira ni bila dana; iz različnih vzrokov so se morali vrniti domov, ker so izgubili svoja delovna mesta, v razmerah naraščajoče brezposelnosti pa niso imeli perspektiv za kakršno koli zaposlitev. Zahodnoevropski kapital je brez milosti opravil selekcijo med tujimi delavci: dobre delavce je zadržal, slabe (nekvalificirane, bolne itd.) pa poslal nazaj v države, iz katerih so prišli. Hkrati s tem, da ne dovoljuje prihajanja novih delavcev iz držav, ki niso članice EGS, pa je na razne načine omogočal združevanje družinskih članov tistih tujih delavcev, katere je zadržal – in s tem prihaja do nove rezervne armade tujih delavcev, predvsem pa do cenene ženske delovne sile.« (Pogačnik, 1984, 118)

S spremembami v migracijskih politikah zahodnoevropskih držav¹² se povsem izniči model začasnega dela v tujini. Presekalo se je

12 Po letih 1973 in 1974 je število imigrantov naraščalo le še zaradi združevanja družin, naravnega prirastka in ilegalne migracije. Vsa nadaljna migracija je bila v celoti pogojena s potrebami imigrantskih držav. Že v letih 1974 in 1975 je prišlo do sistemsko izraženega radikalnega obrata v migracijski politiki imigrantskih držav v smeri zaustavljanja nadaljnega pritoka tuje delovne sile. V naslednjih letih nasledilo predvsem t. i. družinsko migracijo (Mesić, 1989, 11; Mesić, Heršak, 1988, 371–372). Konec sedemdesetih let dvajsetega stoletja se začnejo prizadevanja za integracijo imigrantov, ki so ostali, v novo družbo oz. integracijska migracijska politika.

»kroženje« delavcev med izvorno državo in državo sprejema, njihov položaj pa se je na neki način izenačil s pogoji izseljencev.

Leta 1978 Gosar podaja oceno o tem, koliko Slovencev naj bi živelo po svetu in kje se jih je naselilo največ. Za Evropo navaja, da je v ZRN, kjer se je s povojnim »začasnimi delom v tujini« središče slovenskega življa iz rensko-vestfalskega področja preneslo v trikotnik Stuttgart – Ingolstadt – München, okoli 50.000 do 60.000 Slovencev. Druga po številu je bila Avstrija z okoli 35.000 slovenskih migrantov. Na francoskem severozahodu in beneluškem Limburgu naj bi jih bilo 20.000.¹³ Za Nizozemsko navaja 350 družin (kar lahko ocenimo na 1000–1500 ljudi), za Belgijo 3000 in okoli 7.000 v Veliki Britaniji, največ v Londonu in Rochdolu (Gosar, 1978, 149–154). Temu Prešeren (1990, 204) dodaja, da naj bi odšlo v Švico 4000–5000 ljudi in enako število tudi na Švedsko. Za prekomorske države Gosar nadaljuje, da naj bi jih bilo v ZDA več kot 400.000,¹⁴ v Kanadi pa 40.000. V Latinski Ameriki jih je bilo največ v Argentini, po oceni prek 30.000, v manjšem številu pa so se nahajali tudi v Braziliji, Mehiki, Urugvaju in Čilu (Gosar, 1978, 154–156). Poleg tega so slovenski izseljenci v večjem številu živeli tudi v Avstraliji, za katero ocenjujejo, da je bilo tam v tem času od 22.000–30.000 Slovencev (Čebulj Sajko, 1992, 74).

Poleg odhajanja iz države so se ljudje iz Slovenije še naprej razseljevali po Jugoslaviji.

V popisu iz leta 1948 najdemo, da je bilo v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 64.414 oseb s slovenskim maternim/pogovornim jezikom.¹⁵ V petih letih je to število močno naraslo, saj za leto 1953 najdemo podatek, da se je v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 71.833 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost,¹⁶ (kar je podobno število kot v popisu leta 1931). V naslednjih petih letih je število upadlo, saj podatki za leto 1961 kažejo, da se je v

13 6.000–7.000 jih je živelo v t. i. »slovenskem evropskem Clevelandu«, v mestu Freyming-Marelbach (Gosar, 1978, 150).

14 Gosar navaja, da so leta 1978 slovenski izseljenci v ZDA živeli v treh makroregionalnih področjih, na katerih so se izoblikovala tudi slovenska naselja: 1) vzhodno, atlantsko področje, 2) osrednja prijezerska regija in 3) srednji zahod in zahod ZDA (1978, 154–155).

15 Na območju Hrvaške 37.858 (Josipovič, 2014a, 72), na območju BiH 4.338 (prav tam, 77), v Črni gori 484 ljudi (prav tam, 79), v Vojvodini 7.192 (prav tam, 74), na območju (ožje) Srbije 13.530 oseb (prav tam, 82), na Kosovu 283 (prav tam, 83) in v Makedoniji 729 oseb (prav tam, 85).

16 Na območju Hrvaške je bilo 43.191 oseb (Josipovič 2014a:72) in na območju BiH 10.000 oseb (prav tam, 77). V Črni gori se je za slovenski materni jezik opredelilo 642 ljudi (prav tam, 79), v Vojvodini 6.025 oseb (prav tam, 74), na območju (ožje) Srbije 14.281 oseb (prav tam, 82), na Kosovu 411 oseb (prav tam, 83) in v Makedoniji 983 oseb (prav tam, 85).

Jugoslovanske meje so se v začetku šestdesetih let dvajsetega stoletja uradno odprle za izseljevanje.

jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 66.965 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost.¹⁷ Čez deset let, leta 1971, so številke še nižje. V popisu je podatek, da se je v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) 54.003 oseb izreklo za slovensko narodno pripadnost.¹⁸ V popisu iz leta 1981 je število oseb, ki se je izreklo za slovensko pripadnost, še nižje. V desetih letih se je zmanjšalo za več kot 10.000, saj se je v jugoslovanskem prostoru (brez Slovenije) za slovensko narodno pripadnost izreklo le še 41.126 oseb.¹⁹ V zadnjem popisu, ki je bil izveden tik pred formalno osamosvojitvijo Slovenije leta 1991, se je za slovensko narodno pripadnost opredelilo le še 34.464 ljudi²⁰ (Josipovič 2014b, 124).

Sklep

Danes živi po svetu veliko število Slovencev in njihovih potomcev, ki samopodobo povezujejo z etničnim poreklom svojih staršev oziroma svojih prednikov skozi t. i. koncept sestavljenih identitet. Razprave o številu ljudi, ki se po svetu identificirajo s slovenstvom, morajo upoštevati, da lahko govorimo zgolj o ocenah in te se po različnih virih zelo razhajajo. Vzroki za razhajanja so različni, a omenimo le nekaj najpomembnejših. Prvi razlog je povezan z dejstvom, da so bili izseljenci s slovenskega etničnega ozemlja v času izseljevanja v večini tujih državnih statistik in popisov vodeni po različnih narodnostih oziroma so bili popisi vodeni po kategoriji državljanstva. Tako so bili pred prvo svetovno vojno pogosto registrirani kot Avstrijci in Italijani, po prvi svetovni vojni vse do osamosvojitve Slovenije pa kot Jugoslovani. Poseben primer dodatno predstavljajo Primorci, ki so bili vse do druge svetovne vojne pod Italijo. Prav tako moramo omeniti posameznike in njihove potomce, ki so prihajali z ozemlja današnje Slovenije, a (so)

17 Na območju Hrvaške 39.103 oseb (Josipovič, 2014a, 72), na območju BiH 5.939 oseb (prav tam, 77), v Črni gori 819 oseb (prav tam, 79), v Vojvodini 5.633 oseb (prav tam, 74), 13.814 oseb v ožji Srbiji (prav tam, 82), 510 oseb na Kosovu (prav tam, 83) in v Makedoniji 1.147 oseb (prav tam, 85).

18 Na območju Hrvaške 32.497 oseb (Josipovič, 2014a, 72), na območju BiH 4.053 oseb (prav tam, 77), v Črni gori 658 oseb (prav tam, 79), v Vojvodini 4.639 oseb (prav tam, 74), 10.926 oseb v ožji Srbiji (prav tam, 82), 392 oseb na Kosovu (prav tam, 83) in v Makedoniji 838 oseb (prav tam, 85).

19 Na območju Hrvaške 25.136 oseb (Josipovič, 2014a, 72), na območju BiH 2.753 oseb (prav tam, 77), v Črni gori 564 oseb (prav tam, 79), v Vojvodini 3.456 (prav tam, 74), 8.207 oseb v ožji Srbiji (prav tam, 82), 343 oseb na Kosovu (prav tam, 83) in v Makedoniji 667 oseb (prav tam, 85).

20 Na območju Hrvaške 22.714 oseb (Josipovič, 2014a, 72), na območju BiH 2.190 oseb (prav tam, 77), v Črni gori 407 oseb (prav tam, 79), v Vojvodini 2.563 (prav tam, 74), 5.777 oseb v ožji Srbiji (prav tam, 82), 300 oseb na Kosovu (prav tam, 83) in v Makedoniji 513 oseb (prav tam, 85).

se samoopredeljevali kot Avstrijci in Italijani. Samoopredelitev je še posebno pomembna v okoliščinah, ko govorimo o potomcih izseljencev, pri katerih v kontekstih najstarejših izseljenskih skupnosti lahko srečamo predstavnike četrte, pete generacije potomcev. Drugi razlog za razhajanja v ocenah o številu izseljenih so ilegalne izselitve in nepopisani pregoni. Tretji razlog so razlike v uporabljenih virih, metodologijah in definicijah terminov, ki jih uporabljajo v analizah, pri tem pa izstopajo predvsem različni pristopi do potomcev iz mešanih zakonov.

Pri analizi slovenskih izseljenskih skupnosti v sedanosti je nujno upoštevati kompleksnost in raznolikost razmer, do katerih je prišlo zaradi izrazite heterogenosti izseljenskih generacij v zgodovinskem kontinuumu. Kaj hočem reči? V zgodovini slovenskega izseljevanja lahko govorimo vsaj o generaciji izseljencev iz druge polovice 19. stoletja oz. iz preloma stoletja, o generaciji iz obdobja med dvema svetovnima vojnama, o generaciji povojne politične emigracije, o generaciji povojnih ekonomskih prebežnikov in o generaciji povojne ekonomske emigracije. Predstavniki teh generacij so odhajali iz različnih družbenopolitičnih in kulturnojezikovnih kontekstov, ki so jih odnašali s seboj in jih v tujini prenašali na svoje potomce. Njihovi potomci, ki so se identificirali s slovenstvom, so bili različni od generacij izseljencev, ki so pozneje prihajale v njihova okolja, ter od njihovih potomcev, na katere so nove generacije prenašale izročilo poznejših let, ko so sami zapuščali slovensko okolje. Poleg tega so se naši ljudje doseljevali v kulturno in geografsko zelo različna okolja, katerih kulturne in geografske distance so bile zelo različne ter so pomembno vplivale na dinamiko odnosov v skupnostih. V različnih okoljih so se ljudje naseljevali na različne načine (strnjeno, razpršeno), odhajali so zaradi različnih vzrokov, in vse to je vplivalo na odnose, ki so jih (ali jih niso) med sabo vzpostavili in vzdrževali. Ne nazadnje je nujno poudariti, da je vsak posameznik specifična posebnost, ki v enakih razmerah ravna podobno ali povsem različno kot ostali posamezniki. Vse omenjeno le na kratko ilustrira, kako kompleksna in občutljiva mora biti analiza o Slovencih in njihovih potomcih ter izseljenskih skupnostih po svetu, če hočemo resnično razumeti dinamiko na ravni obstoječih družbenih odnosov.

Viri in literatura

1. Čebulj-Sajko, Breda, 1992, *Med srečo in svobodo*. Ljubljana: samozaložba.

Razprave o številu ljudi, ki se po svetu identificirajo s slovenstvom, morajo upoštevati, da lahko govorimo zgolj o ocenah in te se po različnih virih zelo razhajajo.

V zgodovini slovenskega izseljevanja lahko govorimo vsaj o generaciji izseljencev iz druge polovice 19. stoletja oz. iz preloma stoletja, o generaciji iz obdobja med dvema svetovnima vojnama, o generaciji povojne politične emigracije, o generaciji povojnih ekonomskih prebežnikov in o generaciji povojne ekonomske emigracije.

2. Dolinšek Divčič, Marija, 2001, Slovenci v Bosni in Hercegovini. V Trebše Štolfa, Milica (ur.), *Slovensko izseljenstvo : zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*. Ljubljana: Združenje Slovenska izseljenska matica, str. 301–306.
3. Drenovec, Franc, 1983, Slovenci na Nizozemskem in pevsko društvo Zvon. *Slovenski koledar '84*. Ljubljana. Slovenska izseljenska matica, str. 137–148
4. Drnovšek, Marjan, 1991, *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Mladika.
5. Drnovšek, Marjan, 1993, *Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
6. Drnovšek, Marjan, 2001, *Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih*. Dostopno na http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm.
7. Drnovšek, Marjan, 2005, Prekmurski sezonski delavci. V *Slovenska kronika XX. stoletja 1900–1941*, str. 247. Ljubljana: Nova revija.
8. Drnovšek, Marjan, 2010, *Izseljevanje »rak rana« slovenskega naroda: od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija.
9. Drnovšek, Marjan, 2012, *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC.
10. Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej, 2014, Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnimi vojnami. V Žitnik Serafin, Janja (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanost*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 91–117.
11. *Enciklopedija Slovenije 7*, 1993, Ljubljana: Mladinska knjiga.
12. Genorio, Rado, 1980, Priseljevanje Slovencev v Kanado pred drugo svetovno vojno.
13. *Slovenski koledar '81*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 266–270.
14. Genorio, Rado, 1984, Ob 50-letnici vzajemne podporne zveze Bled. *Slovenski koledar '85*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 109–113
15. Gosar, Anton, 1978, Obseg, vzročnost in karakteristike slovenskega izseljevanja v tujino. V *Izseljeništvu naroda i narodnosti Jugoslavije*. Zagreb: Zavod za migracije i narodnosti, str. 144–159.
16. Jenšterle, Marko, 1992, *Z argentinskimi Slovenci*. Ljubljana: Karantanija.
17. Josipovič, Damir, 2014a, Slovenci na Balkanu skozi moderne popise prebivalstva 1880–2012. V Žitnik Serafin, Janja (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanost*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 67–89.
18. Josipovič, Damir, 2014b, Preseljevanje Slovencev med jugoslovanskimi republikami in poselitveni vzorec po letu 1945. V Žitnik Serafin, Janja (ur.), *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: zgodovinski oris in sedanost*. Ljubljana: Založba ZRC, str. 119–135.
19. Južnič, Stane, 1981, *Novejša zgodovina*. Ljubljana: DDUU.
20. Klemen, Frank, 1985, Kratka zgodovina slovensko-kanadskega društva v Edmontonu 1964–1984. *Slovenski koledar '86*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 174–179.
21. Klinar, Peter, 1976, *Mednarodne migracije*. Maribor: Obzorja.
22. Koblar, Stanislav, 2008, Četrta stran trikotnika: Slovenci v Bosni in Hercegovini: 1878–2000. Ljubljana: Mladinska knjiga.
23. Kolar, Bogdan, 1992, Med Slovenci v Fairfieldu. *Slovenski koledar '93*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 191–196.
24. Kolar - Dimitrijević, Mira, 1980, Rudarske naselbine v Westfaliji. *Slovenski koledar '81*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 259–265.
25. Koprivec, Daša, 2013, *Dediščina Aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC.
26. Kržišnik-Bukić, Vera, 1992, O Slovencih na območju Jugoslavije izven Slovenije po popisih prebivalstva 1921–1991. *Razprave in gradivo, št. 26–27*, str. 172–199.
27. Kržišnik-Bukić, Vera, 2004, Slovenci v Beogradu. V Baš, Angelos (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. 1. izd. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 546.
28. Kukavica, Anton, 1985, 70 let slovenske naselbine v Moselle in Meurthe et Moselle. *Slovenski koledar '86*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 182–184.
29. Lukšič Hacin, Marina, 1995, *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
30. Lukšič-Hacin, Marina, 1999, Razseljevanje ljudi iz slovenskega etničnega prostora s poudarkom na življenju Slovencev na Švedskem. *Teorija in praksa, št. 1*, str. 19–41.
31. Lukšič-Hacin, Marina, Udovič, Boštjan, 2014, »Rajš' ko Talijana, sem zbrala Slovana« : analiza preseljevanj Slovencev na ozemlje držav nekdanje Jugoslavije in njegove posledice. *Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2*, str. 178–194.
32. Mahnič, Joža, 1979, Izseljevanje iz Bele krajine in njega odmevi pri Otonu Župančiču.
33. *Slovenski koledar '80*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 177–180.
34. Makuc, Dorica, 1984, Morda, morda pa niso povsem izginili ... *Slovenski koledar '85*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 137–141.
35. Mesić, Milan, Heršak, Emil, 1989, Evropa, integracija i (jugoslovenska) migracija. *Migracijske teme, št. 1*, str. 5–20.
36. Mesić, Milan, 1988, Evropska migracijska situacija in perspektiva. *Migracijske teme, št. 4*, str. 371–394.
37. Pogačnik, Milan, 1984, Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah. *Slovenski koledar '85*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 114–118.
38. Prešeren, Jože, 1990, Po poteh Slovencev v svetu. *Slovenski koledar '91*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 197–204.
39. Stare, Franc, 1977, *Organiziranje zunanje migracije Slovencev*. Ljubljana: RI FSPN.
40. Sulić, Nives, 1983, *Thank's Good I'm Slovenian*. Ljubljana: Znanstveni zbornik FF.
41. Susel, Rudolph, 1991, Poslanstvo in vloga časopisa Ameriška domovina v zgodovini ameriških Slovencev, 1919–1991. *Slovenski koledar '92*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, str. 177–182.
42. Švent, Rozina, 1991, Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945. *Slovenski koledar '92*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica str. 154–176.
43. Žitnik Serafin, Janja, 2013, Organiziranost, delovanje in prihodnji izzivi slovenskih društev v drugih delih nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini, št. 37*, str. 41–52.